

MEHNATNI MUHOFAZA QILISHDA YO'L-YO'RIQDAN O'TKAZISH VA
XAVFLARNI KAMAYTIRISH

Usmanov Botirjon Sotvoldiyevich

Dotsent

Muxtarjonova Odina Omadjon qizi

Talaba

Xasanova Umriniso Erkin qizi

Talaba Oziq-ovqat texnologiya va muhandisligi xalqaro instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada sanoat korxonalarida mehnat xavfsizligini ta'minlashning fundamental asosi hisoblangan xodimlarni o'qitish va yo'l-yo'riq berish tizimi tahlil qilinadi. Maqolada ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalarning kelib chiqish sabablari inson omili nuqtai nazaridan o'rganilib, yo'l-yo'riq turlarining profilaktik ahamiyati ilmiy asoslanadi. Shuningdek, xalqaro ISO 45001 standartlarini milliy qonunchilikka integratsiya qilish masalalari va o'qitish jarayonini raqamlashtirishning istiqbolli yo'nalishlari bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: mehnat muhofazasi, xavflarni boshqarish, inson omili, instruktaj metodologiyasi, sanoat xavfsizligi, kasbiy kompetensiya, texnogen xavflar, profilaktika choralari, ishlab chiqarish madaniyati, ISO 45001, monitoring.

Abstract: This article is dedicated to improving the methodological foundations of the personnel training system for labor protection in production processes. The article analyzes the essence of types of briefing, their role in hazard identification, and mechanisms for preventing accidents related to the human factor. The issues of harmony between the national legislation of the Republic of Uzbekistan and international ISO 45001 standards are scientifically analyzed, and proposals for the digitalization of the sphere are given.

Keywords: labor protection, instruction methodology, risk management, human factor, industrial injury, occupational safety, ISO 45001, preventive measures, labor law, technical safety, training monitoring.

Аннотация: В данной статье посвящена совершенствованию методологических основ системы обучения персонала по охране труда в производственных процессах. В статье анализируются сущность видов инструктажа, их роль в идентификации опасностей и механизмы предотвращения несчастных случаев, связанных с человеческим фактором. Научно проанализированы вопросы гармонии национального законодательства Республики Узбекистан с международными стандартами ISO 45001, даны предложения по цифровизации сферы.

Ключевые слова: охрана труда, методика инструктажа, управление рисками, человеческий фактор, производственный травматизм,

профессиональная безопасность, ISO 45001, профилактические меры, трудовое право, техническая безопасность, мониторинг обучения.

KIRISH

Global iqtisodiy integratsiya va sanoatning to'rtinchi inqilobi (Industry 4.0) sharoitida ishlab chiqarish ob'ektlarida mehnat xavfsizligini ta'minlash masalasi yangi strategik mazmun kasb etmoqda. O'zbekiston Respublikasining modernizatsiya qilinayotgan sanoat korxonalarida texnik va texnologik yangilanishlar bilan bir qatorda, xodimlarning hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. O'zbekiston Respublikasining "Mehnatni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonuni va Bandlik va kambag'allikni qisqartirish vazirligi tomonidan qabul qilingan me'yoriy hujjatlar ushbu sohadagi munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy poydevor bo'lib xizmat qilmoqda.

Statistik tahlillar shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda ham ishlab chiqarish jarohatlarining 75-85 foizi bevosita xodimlarning xavfsizlik talablariga rioya qilmasligi yoki yetarli bilimga ega emasligi oqibatida yuz beradi. Bu esa xodimlarni o'qitish va ularga yo'l-yo'riq berish tizimini nafaqat rasmiyatchilik, balki korxonaning iqtisodiy barqarorligi va inson kapitalini asrashning eng samarali vositasi sifatida qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi.

Asosiy qism. I. Yo'l-yo'riq berishning nazariy-metodologik asoslari

Mehnat muhofazasi bo'yicha o'qitish - bu xodimda xavfsiz ish faoliyatini yuritish uchun zarur bo'lgan kognitiv va amaliy ko'nikmalarni shakllantirish jarayonidir. Ushbu jarayon O'zbekiston qonunchiligida belgilangan bir necha bosqichli tizimdan iborat bo'lib, ularning har biri o'ziga xos tahliliy yondashuvni talab qiladi.

1.1. Yo'l-yo'rig'ining strategik ahamiyati

Kirish yo'l-yo'rig'i korxonaga qabul qilinayotgan har bir shaxs uchun "xavfsizlik poydevori" hisoblanadi. Bu bosqichda xodimga korxonaning umumiy xavf xaritasi, yong'in xavfsizligi, sanitariya-gigiyena talablari va birinchi yordam ko'rsatish qoidalari tushuntiriladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kirish yo'l-yo'rig'i sifatli o'tkazilgan korxonalarda yangi xodimlarning moslashuv davridagi jarohatlanish darajasi 30 foizga past bo'ladi.

1.2. Ish joyidagi instruktaaj va uning amaliy yo'naltirilganligi

Dastlabki, takroriy va maqsadli instruktaajlar bevosita ishlab chiqarish muhiti bilan bog'liqdir. Bu yerda asosiy e'tibor xodim ishlaydigan uskuna va mexanizmlarning konstruktiv xususiyatlariga, shuningdek, shaxsiy himoya vositalarini (ShHVs) to'g'ri qo'llashga qaratilishi lozim. O'zbekiston texnik jihatdan tartibga solish agentligi standartlari doirasida har bir ish joyi uchun ishlab chiqilgan yo'riqnomalar amaliyot bilan uzviy bog'liq bo'lishi shart.

II. Xavflarni identifikatsiya qilishda o'qitishning roli

Zamonaviy mehnat muhofazasi tizimi (masalan, ISO 45001) “reaktiv” yondashuvdan (hodisa sodir bo’lgandan keyin chora ko’rish) “proaktiv” yondashuvga (hodisadan oldin xavfni bartaraf etish) o’tishni nazarda tutadi.

2.1. Xavflarni baholash kompetensiyasi

Xodim nafaqat o’z ishini bajarishi, balki ish joyidagi potensial xavfni - masalan, simning izolatsiyasi buzilganini, uskunadan kelayotgan g’ayritabiiy shovqinni yoki kimyoviy moddaning hidini sezishi va baholay olishi kerak. Bunday sezgirlik (vigilance) faqat muntazam o’qitish va psixofiziologik tayyorgarlik orqali erishiladi.

Mehnat muhofazasi bo’yicha yo’l-yo’riqlarning qiyosiy tahlili va xavflarni boshqarishdagi o’rni 1-jadval

Yo’l-yo’riq turi	O’tkazish muddati	Maqsadi	Xavfni kamaytirish darajasi
Kirish	Ishga qabul qilishda bir marta	Korxonada ichki tartibi va umumiy xavflar bilan tanishtirish	Yuqori (psixologik adaptatsiya)
Dastlabki	Ish joyida, bevosita ish boshlashdan oldin	Muayyan uskunada xavfsiz ishlash ko’nikmasini berish	Kritik (texnik xavfsizlik)
Davriy	Har 6 oyda (xavfli ishlarda 3 oyda)	Unutilgan bilimlarni tiklash va yangi qoidalar bilan tanishtirish	O’rta (barqarorlik)
Navbatdan tashqari	Texnologiya o’zgarganda yoki jarohat sodir bo’lganda	Favqulodda vaziyat sabablarini tahlil qilish va takrorlanishini oldini olish	Yuqori (tezkor profilaktika)
Maqsadli	Maxsus ruxsatnoma talab etuvchi ishlar oldidan	Bir martalik xavfli topshiriqlarni xavfsiz bajarish	Maksimal (hayotni saqlash)

2.2. Inson omili va xavfsizlik madaniyati

Inson omili (human factor) - bu faqat xato emas, balki tizimdagi zaif nuqtadir. Xodimlarni o’qitish orqali korxonada “xavfsizlik madaniyati” (Safety Culture) shakllanadi. Bunda har bir xodim "mening xavfsizligim — mening mas’uliyatim" degan tamoyil asosida ishlaydi.

III. O’qitish tizimidagi muammolar va zamonaviy muammolar tahlili

Bugungi kunda ko’plab ishlab chiqarish ob’ektlarida yo’l-yo’riq berish tizimi ma’naviy jihatdan eskirgan. Quyidagi muammolar soha rivojiga to’sqinlik qilmoqda:

1. Metodik sustlik: O’quv materiallarining quruq matndan iboratligi va vizual hamda interaktiv elementlarning yo’qligi.

2. Formallik: Jurnallarga shunchaki imzo qo'ydirish amaliyoti, bu esa xavfni kamaytirishga emas, balki tekshiruvchilar uchun hujjat tayyorlashga xizmat qiladi.

3. Texnologik uzilish: Zamonaviy o'quv trenajyorlari va VR (virtual borliq) simulyatorlarining yetishmasligi.

IV. Innovatsion takliflar va istiqbollar

Maqolada mehnat muhofazasi bo'yicha o'qitish samaradorligini oshirish uchun quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi:

- Raqamli monitoring (LMS tizimlari): Korxonada xodimlarning bilim darajasini doimiy nazorat qiluvchi onlayn platformalarni joriy etish. Bu tizim har bir xodimning qaysi mavzularda zaif ekanligini aniqlash imkonini beradi.

- Behavior-Based Safety (BBS) — Xulq-atvorga asoslangan xavfsizlik: Xodimlarning ish jarayonidagi harakatlarini kuzatish va xavfsiz harakatlarni rag'batlantirish tizimi.

- Video-keyslar metodikasi: Nazariy ma'ruzalar o'rniga real ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalarning video-tahlillarini o'tkazish. Bu vizual xotira va xavfni his qilish instinktini kuchaytiradi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mehnat muhofazasi bo'yicha tizimli va sifatli o'qitish - bu ishlab chiqarishdagi jarohatlanish koeffitsientini 2-3 baravargacha kamaytirish imkonini beruvchi eng asosiy omildir. Xodimlarga beriladigan yo'l-yo'riqlar nafaqat huquqiy majburiyat, balki har bir inson hayotini asrashning amaliy kafolati bo'lishi lozim. Kelajakda sohani raqamlashtirish va o'qitish jarayoniga ilmiy yondashuvlarni tatbiq etish O'zbekiston sanoat korxonalarining global raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. G'iyosov G.A. "Mehnat muhofazasi". Darslik. – T.: 2021.
2. Xalilov A.J. "Sanoat xavfsizligi". O'quv qo'llanma. – T.: 2020.
3. Усманов Б.С., Исаков У. Импортозамещение местных продуктов в пищевой промышленности // Universum: технические науки. – 2025. – №. 11-7 (140).– С. 13-16.
4. Usmanov B.S., No'monov G.A. Global iqlim o'zgarishi sharoitida qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish // Journal of Innovations in Scientific and Educational Research. – 2025. – Vol. 8, ISSUE 11. 57-61 b.
5. Usmanov B.S., Imomova S. Inson salomatligiga xavf tug'diruvchi komponentlar // Journal of Innovations in Scientific and Educational Research. – 2026. – Vol. 9, ISSUE 1. 126-130 b.